

В.Г.Рогожакандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовознавства

Хмельницького університету управління та права

УДК 800.855:340.130

ЛОГІЧНА ПОСЛІДОВНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА ОЗНАКА ТЕКСТУ НОРМАТИВНОГО АКТА

У статті проаналізовано дію основних законів логіки в процесі мовного оформлення тексту нормативного акта як комплексної послідовної, доказової і цілісної одиниці мислетворчої діяльності, систематизовано лексико-граматичні причини помилок у логіці викладу правового тексту.

В статье проанализировано действие основных законов логики в процессе языкового оформления текста нормативного акта как комплексной последовательности, доказательственной и целостной единицы мыслительской деятельности, систематизировано лексико-грамматические причины ошибок в логике изложения правового текста.

Activity of the main logic laws in the process of linguistic formation of the normative discourse acts as a complex succession of the proving and integral unit of creative thinking activity have been analyzed in the article. Lexical and grammar drawbacks and their reasons in the logic of teaching legal discourse have been systematized.

Будь-яка юридична робота вимагає складної мислетворчої, інтелектуальної діяльності. Необхідною, навіть обов'язковою, складовою такої роботи є логіка — наука, яка досліджує найбільш загальні закони і форми мислення, внутрішні закономірності розвитку подій.

Мета статті — розкрити дію основних законів логіки в процесі мовного оформлення тексту нормативного акта як комплексної послідовної, доказової і цілісної одиниці мислетворчої діяльності, систематизувати лексико-граматичні причини помилок у логіці викладу правового тексту.

Мова законів — офіційна мова державної влади. При викладенні законодавчої думки у формі нормативного акта використовуються специфічні правотворчі мовні засоби, характерні лише для цієї галузі. Це дає можливість виокремити мову законодавства як самостійну одиницю (жанр) літературної мови, що зумовлено особливим соціальним завданням права, специфічним способом відображення предмета і характеризується спеціальними композиційними та стилістичними засобами, особливою будовою словникового складу мови для передавання думки законодавця та суворою логічною послідовністю викладу. Мову вітчизняного законодавства досліджують учені Л. В. Ажнюк, Н. В. Артикуца, Ю. Зайцев, А. В. Красницька, Г. С. Онуфрієнко, Н. М. Поліщук, Ю. Ф. Прадід, Б. Р. Стецюк, Ф. Е. Ткач. Глибоке вивчення мови крізь призму логічної інтерпретації здійснили свого часу К. В. Колшанський, В. З. Панфілов, В. М. Бондаренко.

Мовні закони з їх багатим та різноплановим арсеналом засобів відображення дійсності, що відтворюють характер комунікативної спрямованості висловлень, вказуючи на стосунок змісту цих висловлень до дійсності, з яким пов'язується витлумачення повідомлюваного як реального або як можливого, бажаного, необхідного і под., — разом

© Рогожа В.Г., 2009.

із законами і правилами формальної логіки створюють важливу основу нормативного тексту.

Так, відповідно до закону тотожності [1, с. 57] предмет обговорення в межах однієї теорії повинен залишатися незмінним. Це не означає, що сам предмет обговорення чи наші знання про цей предмет залишаються незмінними. Але закон логіки вимагає, щоб у процесі дослідження одні знання про предмет не підмінювались іншими. Найбільш небезпечно, коли в одному нормативному акті припускається розуміння терміна в кількох взаємовиключних значеннях, коли по-різному трактується ситуативна комбінація, репрезентована нормативним актом, коли розбіжно сформульовані висновкові положення, коли незавершена інформація початку фрази має несподіване продовження, коли в процесі аналізу непомітно для самого мовця одне судження підмінюється іншим і под., — усе це призводить до дезорієнтації тих, кому адресовано юридичний документ. Неточність формулювання, нечіткість оцінок стають причиною виникнення колізійних моментів. Наприклад: Досвід багатьох країн показав, що доступ до державної підтримки є найважливішою умовою ефективної системи, оскільки, якщо гарантування депозитів не підкріплено ефективним банківським наглядом і адекватним фінансуванням, яка дає можливість системі гарантування вижити в разі великої банківської кризи, то така система веде до банкрутства. У реченні об'єднано два судження:

- 1) про ефективність системи гарантування вкладів за державної підтримки;
- 2) про можливість банкрутства цієї системи в разі відсутності такої підтримки.

Але порушено закон логіки, тому інформація “скаче”. Не завершивши викладу першого судження, автор вводить у текст друге, його не закінчує, повертається до першого, а потім — знову ж до другого. Відбувається “підміна тез”, що веде до невизначеності, неконкретності оцінок, неточності формулювань і висновків. Текст нормативного акта повинен містити аргументовані тези, кожна з яких має бути логічно завершеною, точною, тотожною самій собі протягом усього процесу його розгляду [2, с. 110]

Відповідно до закону суперечності не можуть бути одночасно істинними два висловлювання, одне з яких що-небудь стверджує про предмет, а інше заперечує те ж саме, про той самий предмет, у той самий час. Наприклад: Тілоохоронці зобов'язані використовувати лише ті охоронні технічні засоби, що мають відповідний сертифікат на право їх застосування в Україні, а також інші технічні засоби, що не завдають шкоди життю і здоров'ю громадян. У реченні дві тези:

- 1) тілоохоронці використовують лише ті охоронні засоби, які мають відповідний сертифікат на право їх застосування в Україні;
- 2) тілоохоронці мають право використовувати інші засоби, які не завдають шкоди життю і здоров'ю громадян.

Ці тези суперечать одна одній: з одного боку, вводиться певне обмеження — надається право використовувати сертифіковані засоби. Причому це обмеження підсилюється модальною часткою лише. З іншого — дозволяється використовувати інші (несертифіковані) засоби. Наступна теза повністю заперечує попередню. У цілому ж припис дозволяє використовувати і сертифіковані, і несертифіковані засоби. Такі алогічні твердження призводять до різнотлумачення документа, двоїстості його характеру. Нормативний акт повинен мати внутрішню узгодженість — один припис впливає з іншого, уточнюючи і конкретизуючи перший. Порушення закону суперечності часто відбувається внаслідок використання в тексті багатозначних слів, плеоназмів, тавтології. Тому необхідно уникати використання правових понять невизначеного змісту, нечітких термінів, полісемічно розмитих виразів. Нормативний акт повинен точно передавати волю законодавця, чітко формулювати приписи і вимоги, ясно тлумачити суб'єктові права норми його поведінки.

Закон виключення третього передбачає ситуацію, за якої із двох протилежних суджень про предмет одне обов'язково істинне, інше — хибне, третього не дано. Між ними немає і не може бути нічого середнього: не може бути третього істинного судження. Наприклад: Усі охоронні агенції передбачають однакові умови надання послуг тілоохоронцем. Охоронна агенція “Браслет”, крім цього, забезпечує взаємодію із правоохоронними органами. Судження суперечать одне одному: якщо перше істинне, то друге хибне, і навпаки. У нашому прикладі речення починається займенником “усі”, що дає підставу зважати на абсолютність твердження. Однак друге речення не доповнює перше, а суперечить йому (“крім цього ...”). Такі відокремлені члени речення в мові мають значення виключення, винятку, заміни, обмеження чи виділення об'єкта [3, с. 75], а отже їх сполучуваність з узагальнювальними конструкціями небажана або ж вимагає

додаткового пояснення, уточнення, що, безсумнівно, веде до словесного переобтяження тексту. Закон виключення третього ставить важливу вимогу: заздалегідь, коли стикаєшся із суперечливими судженнями, аби уникнути невизначеності, слід виявити спочатку, яке із цих суджень істинне, а яке хибне, а не шукати істини в якомусь третьому судженні.

Закон достатніх підстав з'ясовує: ніщо не відбувається без причини, на все є причина, чому відбувається саме це, а не щось інше, тобто, для визнання судження про предмет істинним повинні бути достатні підстави. Потрібно пам'ятати: для того, щоб визнати судження про предмет істинним, потрібно мати для цього важливі аргументи. Істинність тверджень потрібно доказувати. Не можна приймати на віру недоказові твердження, особливо в судових рішеннях. Причому обґрунтовувати, доказувати твердження повинен той, хто бере на себе ініціативу щось стверджувати чи заперечувати. Коли юрист заперечує аргументи опонента, він тим самим бере на себе обов'язок доказати їх хибність. Для цього слід віднайти достатньо підстав вважати аргументи опонента неправильними.

Логічність — ознака кожного функціонального стилю літературної мови. При створенні нормативного акта логічність “дозволяє” простежити хід пізнавальної діяльності законодавця від початкового етапу, процесу пошуку, до кінцевого результату цієї діяльності. Законодавець повинен досконало володіти законами логіки, вправно матеріалізувати їх мовними елементами.

Логічність — поняття не лише загальнономовне (стосується усіх мов світу), але й індивідуально-мовленнєве. Усе залежить від способу мислення, рівня лінгвістичних та професійних знань, життєвого досвіду мовця. Логічність як ознака культури мовлення залежить у першу чергу від ступеня володіння прийомами мислительної діяльності, а також від знання законів логіки, базується на досконалому володінні нормами правових актів та умілому оперуванні інформацією об'єктивно-реальної дійсності.

Законодавець повинен не лише вміти точно дібрати слово, але й доречно, правильно ввести його в речення, повинен оперувати технікою смислового зв'язку, за якої не виникає суперечностей у межах усього правового тексту. А цього можна досягти, знаючи закони не тільки логіки, а й семасіології, лексикології, синтаксису (насамперед синтаксису: на рівні однієї фрази — частини статті нормативного акта; у межах одного періоду — усієї статті; сполучення періодів — ряду статей у межах глави або/і розділу; зрештою, закінченого цілого — глави або розділу нормативного акта).

Законодавець повинен мати навички не лише логічного мислення, спрямованого на нагромадження знань, але й уміти ці знання передати адресату. Він повинен володіти арсеналом екстралінгвістичних засобів, уміти оперувати інтонацією, логічним наголосом, добирати виразально-експресивні засоби, якими передається зв'язок несуперечливих суджень.

На лінгвістичному ґрунті причиною помилок у логіці викладу нормативного акта є:

1. На орфографічному рівні — неправильне написання слів: Мінюст (прав. Мін'юст), у статі (прав. у статті); відповідно до статей (прав. статей), банкрут (прав. банкрут), дільничий (прав. дільничий).

2. На рівні правил пунктуації: угода укладена під скасувальною умовою визнається ... (прав. угода, укладена під скасувальною умовою, визнається ...); покарати, не можна виправдати; покарати не можна, виправдати;

3. На лексичному рівні:

а) поєднання логічно несумісних слів страшенно гарний, убивчо дорогий, (за винятком оксюморона — тропу, характерного для художнього стилю: солодка мука, гарячий сніг);

б) введення у фразу зайвих слів (плеоназмів), які структурно її переобтяжують: моя власна думка, моя автобіографія, цільове призначення витрат, молодий хлопець, труп мертвої людини, закон прийнято у квітні місяці;

в) невиправданий повтор слова, спільнокореневих слів в одному або сусідніх реченнях (тавтологія): зробити спробу виправдати, забезпечити безпечний розвиток;

г) дублювання значення слів: оголошується вільна вакансія;

г) порушення сполучуваності слів: свідком являється особа, (прав. є особа), копія вірна (прав. копія відповідає оригіналу, з оригіналом згідно);

д) уживання слів, не властивих українській мові: приймати участь у судовому засіданні (прав. брати участь), у випадку виконання зобов'язання (прав. у разі виконання), даний закон (прав. цей закон, такий закон);

е) неправильне використання синонімів: Він вистрілив без (коливань, вагань).

Коливання (фізичний стан), вагання (сумнів, нерішучість). (Прав. Він вистрілив без вагань).

є) неправильне використання паронімів: жиле приміщення — житлове приміщення.

Жиле (заселене), житлове (пристосоване для життя людей).

4. На граматичному рівні:

а) неправильне вживання відмінкових форм: ряд статтів закону (прав. статей);

б) підміна особової форми дієслова зворотною: мова йдеться про ... (прав. мова йде про ..., йдеться про ...), вибачаюсь (прав. вибачте мені);

в) неправильна побудова рядів однорідних членів речення з родовими і видовими поняттями: письменники і поети, юристи і адвокати;

г) неправильне утворення форм ступенів порівняння якісних прикметників: більш досвідченіший (прав. більш досвідчений), самий дешевший (прав. найдешевший);

г) порушення норм утворення дієприкметників: оточуюче середовище (прав. навколишнє), діюче законодавство (прав. чинне), зростаючі ціни (прав. які зростають);

д) неправильне сполучення іменника з числівником: два юриста, адвоката, злочинця (прав. два юристи, адвокати, злочинці);

е) неправильний вибір прийменника: комітет по захисту прав споживачів (прав. комітет захисту прав споживачів);

є) неправильне узгодження підмета і присудка: решта свідків будуть опитані завтра (прав. решта свідків буде опитана завтра);

ж) неправильна побудова речень із дієприслівниковим зворотом: переглядаючи матеріали кримінальної справи, було знайдено нові факти ... (прав. переглядаючи матеріали кримінальної справи, слідчий знайшов нові факти ...);

з) неправильне використання прийменникових конструкцій: з закінченням строку позовної давності (прав. із закінченням строку позовної давності), згідно статті (прав. згідно зі статтею);

и) неправильна побудова складного речення: усі, хто бажають взяти участь у конференції, повинні ...; усі, хто бажає взяти участь у конференції, повинен ... (прав. усі, хто бажає взяти участь у конференції, повинні ...).

5. На стилістичному рівні:

а) уживання слів, властивих одному стилю, у тексті іншого: прокурор балакав, підозрюваний збрехав;

б) нагромодження в одному реченні слів, що належать до тієї ж частини мови: у цій статті підтримання захисту прав та свобод громадян.

Систематизація причин помилок у логіці викладу дасть змогу уникати двозначності при трактуванні тексту нормативного акта, що зробить його точним, чітким, зрозумілим і доступним для сприйняття.

Список використаних джерел

1. *Переверзев В. Н.* Логистика / В. Н. Переверзев. — М. : Мысль, 1995.
2. *Красницька А. В.* Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування / А. В. Красницька : [Посібник]. — 2-е вид., допов. і переробл. — К. : Парламентське вид-во, 2006.
3. *Українська мова* : Енциклопедія. — К. : Укр. енцикл, 2000.

*Рекомендовано до друку кафедрою мовознавства
Хмельницького університету управління та права*

Надійшла до редакції 15.05.2009
Рекомендована до друку 01.12.2009

